

РОЛЬ КОЛЕКТИВНИХ СТОСУНКІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті охарактеризовано різні підходи до впливу обсягу навчальної групи на успішність навчання за умови організації спільної колективної діяльності. Проаналізовано педагогічні умови – індивідуалізація та диференціація, інтерактивні методи, психолого-педагогічні засоби впливу, які забезпечують ефективність навчальної діяльності абітурієнтів ДП. Розглянуто успішність абітурієнтів після застосування спеціальних форм організації й управління колективною освітньою діяльністю.

Ключові слова: колективні відносини, активізаційний ефект, груповий феномен, довузівська підготовка.

Рання юність – початок складного періоду в житті людини; це період пошуку сенсу життя, активного самовизначення молоді в існуючій системі суспільних відносин, у світі професійної діяльності, у загальноприйнятій системі духовних і моральних цінностей. Зокрема вибір професії, як частина соціального самовизначення, передбачає не тільки оцінювання своєї відповідності вимогам професії, а й визначення спрямування роботи щодо самореалізації, самовиховання, самовдосконалення, розвитку в собі якостей спеціаліста.¹

У сучасних умовах низька результативність професійної орієнтації в школі визначається її слабкими зв'язками з іншими суб'єктами профорієнтаційної роботи, відокремленістю ЗНЗ від ВНЗ, невідповідністю особистих і суспільних потреб, що максимально виявляється під час комерціалізації освіти, зниження рівня мотивації та поглиблення кризових явищ у суспільстві.

Фундаментальним досягненням психологічної науки є положення про провідну роль діяльності в формуванні особистості [1; 3]. Для старшого підліткового віку властиво зайняти місце в дорослому світі, обрати напрям професійного становлення, підготуватися до професійної діяльності. Провідна діяльність – навчання, котре забезпечує підготовку до майбутнього життя, засвоєння основ наук, які є базовими для майбутньої професійної діяльності.

С. Рубінштейн зазначав, що розкриття й аналіз внутрішнього психологічного плану діяльності дитини (практичної й теоретичної, розумової, навчальної) у якій складається її розум, вчинки, виявляється й формується її характер, має надзвичайно важливе значення для педагогічної практики. Тому одним із важливих завдань ДП формування колективу для отримання виховного впливу через колективоутворювальні відносини та спільну освітню діяльність, спрямовану на зважене професійне самовизначення.

Теорія діяльного опосередкування міжособистісних відносин спирається на велику кількість експериментальних досліджень, підданих “дихотомічному” аналізу, коли дифузна група чи група низького рівня розвитку протиставлялася колективу або групі високого рівня розвитку.

У дослідженні М. Туревського зазначено, що у високорозвинутих групах типу колективів, на відміну від дифузних груп, прояви гуманних відносин не залежать від розміру групи, тобто оптимальною групою стає не в результаті маніпулювання її розміром, а як наслідок підвищення рівня її розвитку через змістовні зміни її предметної діяльності [4].

А. Гальвановскис зазначає, що навіть у лабораторно-експериментальних умовах розмір групи не є визначальним фактором, який впливає на успішність спільної діяльності [3].

А. Петровський, розглянувши проблему детермінованості ефективності навчання розміром навчальної групи з точки зору теорії діяльного опосередкування, висунув гіпотезу: “Ефективність навчальної діяльності прямо пропорційна кількості осіб, які навчаються у межах групи, оптимальної для типу навчального завдання”. Це означає, що десятьох можна легше й ефективніше навчати, ніж двох, що репетиторство поступається за продуктивністю спільній праці, адже в ній народжується “груповий ефект”, тобто додатковий шанс для реалізації можливостей кожного [4; 5].

Освітня діяльність ДП здійснюється шляхом запровадження загальних форм навчання – фронтальна, групова, індивідуальна; конкретних – урок, семінар тощо. Однак сучасні умови, специфіка організації освітньої діяльності ДП вимагають розгляду питання щодо підвищення ефективності освітньої діяльності як запровадження різних форм і методів навчання, так і варіювання розміру навчальної групи.

Мета статті – виявити ступінь впливу колективних відносин на ефективність освітньої діяльності ДП залежно від розміру групи.

Специфіка освітньої діяльності ДП зумовлена зміною соціальної позиції “школяр – абітурієнт – студент”, яка супроводжується змінами в устрої життя випускників, розпадом сталої системи зв’язків і відносин людини; методами та способами здійснення навчальної діяльності; навчальним процесом після основного навчання у ЗНЗ чи робочого дня (для працюючих осіб), тобто є додатковим суттєвим фізичним і психологічним навантаженням.

Контингент ДП формується переважно з випускників ЗНЗ різного профілю, випускників ВНЗ I–II рівнів акредитації, осіб, які мають суттєвий розрив між навчанням у ЗНЗ та вступом до ВНЗ, тобто абітурієнтів різного рівня підготовки та віку. Різноманітність загальноосвітньої підготовки абітурієнтів посилюється й індивідуальними особливостями та потенційними можливостями, сформованістю основних навчальних умінь.

Дослідження Л. Виготського, Г. Костюка, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського засвідчують, що серед якостей особистості найсуттєвішими в процесі навчання є здібності, здатність реалізовувати їх на певному рівні знань, їх типологія, темперамент, швидкість сприйняття та відтворення матеріалу, адже людина завжди повинна реалізувати себе як особистість, взаємодіяти з іншими учасниками діяльності. Тому для забезпечення ефективності освітньої діяльності ДП вагомим чинником є вивчення абітурієнта, що дає змогу ефективніше організувати навчальний процес в умовах групового навчання.

На початку навчання визначено рівень загальноосвітньої підготовки абітурієнтів, рівень психофізіологічних якостей (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Самооцінка ситуативної діяльності відповідно до темпераменту

Самооцінка	Групи											
	КГ		ЕГ № 1		ЕГ № 2		ЕГ № 3		ЕГ № 4		ЕГ № 5	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
відповідна	9	43	9	41	7	44	5	31	7	29	6	26
завищена	11	52	8	36	6	38	7	44	14	58	12	52
занижена	1	5	5	23	3	19	4	25	3	13	5	22
Усього осіб	21	100	22	100	16	100	16	100	24	100	23	100

Очевидно, що майже в 60% абітурієнтів (табл. 1) необ'єктивна самооцінка – завищена (людина береться за вирішення проблем, які їй не під силу, тому часто вона скочується вниз, що призводить до емоційних стресів, неврозів, суїцидів тощо) чи занижена (людина штучно гальмує себе, необхідно знайти “трамплін”, за допомогою якого вона вийде на нормальний рівень самооцінки). Це є свідченням того, що більша частина випускників не в змозі самостійно правильно обрати професію відповідно до своїх можливостей, адже оцінюють себе необ'єктивно.

Вивчення психофізіологічних характеристик респондентів дає можливість зазначити, що вольові якості, як і інші властивості особистості, формуються зокрема і в освітній діяльності. А об'єктивним показником волі людини є величина перешкоди, яку вона здатна подолати.

Таблиця 2

Порівняльна таблиця успішності абітурієнтів ДП

Група	Предмет, термін	Рівень знань							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
КГ	укр. мова (ПЗ)	2	10	5	24	9	43	5	24
	укр. мова (КЗ)	2	10	15	71	4	19	–	–
	математика (ПЗ)	–	–	5	24	16	76	–	–
	математика (КЗ)	–	–	14	67	7	33	–	–
ЕГ № 1	укр. мова (ПЗ)	–	–	12	55	10	45	–	–
	укр. мова (КЗ)	–	–	17	77	5	23	–	–
	математика (ПЗ)	1	5	4	18	11	50	6	27
	математика (КЗ)	1	5	10	45	11	50	–	–
ЕГ № 2	укр. мова (ПЗ)	–	–	6	38	10	62	–	–
	укр. мова (КЗ)	4	25	8	50	4	25	–	–
	математика (ПЗ)	–	–	4	25	6	37,5	6	37,5
	математика (КЗ)	1	6	7	44	8	50	–	–
ЕГ № 3	укр. мова (ПЗ)	–	–	7	44	8	50	–	–
	укр. мова (КЗ)	3	19	10	62	3	19	–	–
	математика (ПЗ)	–	–	4	25	8	50	4	25
	математика (КЗ)	–	–	5	31	11	69	–	–
ЕГ № 4	укр. мова (ПЗ)	–	–	8	33	5	21	11	46
	укр. мова (КЗ)	4	17	11	46	9	37	–	–
	математика (ПЗ)	–	–	8	33	16	67	–	–
	математика (КЗ)	2	8	16	67	6	25	–	–
ЕГ № 5	укр. мова (ПЗ)	–	–	3	13	13	57	7	30
	укр. мова (КЗ)	–	–	10	43	13	57	–	–
	математика (ПЗ)	–	–	4	17	17	74	2	9
	математика (КЗ)	–	–	9	39	14	61	–	–

Переважає більшість досліджуваних ДП (93%–95%) має високий і середній рівень як організаторських здібностей, так і вольових якостей, адже для підготовки до самостійного свідомого вибору професії та додаткового навчання необхідна відповідна сила волі, наполегливість та вміння раціонально організувати свій робочий час.

Групи суттєво не відрізняються за рівнем загальноосвітньої підготовки на початку занять, але суттєво змінилися показники після ДП (табл. 2).

Лише близько 35% осіб достатнього та високого рівня проходить ДП із метою узагальнення та систематизації знань, 60–65% учнів низького та середнього рівня потребує навчання майже із самого початку. Це свідчить про недостатню сформованість у випускників ЗНЗ основних навчальних умінь та навичок, тобто вони не вміють навчатися, а значущим підтвердженням низького рівня знань випускників ЗНЗ є 43 тис. громадян, які за результатами ЗНО якості освіти 2009 р. залишилися за межами освітянських послуг.

Тривалість навчання ЕГ ДП – 6 місяців. В організації освітньої діяльності використано індивідуалізацію і диференціацію, інтерактивні методи навчання, психолого-педагогічні засоби впливу, зміну режиму “навчання – перерва” та поповнення енергетичних резервів організму (табл. 3). Результати навчання фіксувалися шляхом контрольних зрізів знань на початку та в кінці занять.

Таблиця 3

Кількісний склад груп

Група	КГ	ЕГ № 1	ЕГ № 2	ЕГ № 3	ЕГ № 4	ЕГ № 5
К-ть осіб	21	22	16	16	24	23
Методи і форми навчання та засоби впливу	–	індивідуалізація і диференціація	інтерактивні методи	інтерактивні методи	сеанси ПСР, ароматерапія, вплив музики і кольору	індивідуалізація і диференціація
		зміна режиму “заняття – перерва”, поповнення резервів організму				

Спостерігається висока активність абітурієнтів на заняттях, організованих спеціально як спільні, колективні, що виникає лише тоді, коли починають складатися й виявлятися колективні відносини. Практично під впливом спільної професійно орієнтованої організації навчання формувалися й розвивалися колективні відносини в групах, які підтримували й у більшості випадків посилювали активність абітурієнтів на заняттях, що позитивно впливає на їх тонус і настрій, результат освітньої діяльності (табл. 4).

Існування міжособистісних відносин у різних формах суспільних відносин – це реалізація безособових відносин у діяльності окремих осіб, в актах, їх спілкування та взаємодії. Тому міжособистісні відносини розглядаються як фактор психологічного клімату групи.

Диференціація осіб у групах підпорядковується певним закономірностям, зокрема зв'язок статусу з його успішністю. Але не стільки успішність визначає статус у групі, скільки особисті якості, які характеризують ставлення до навчання (працелюбність, добросовісність).

Взаємозв'язок статусу й успішності має психологічне підґрунтя: успішність – показник рівня інтелектуальних і вольових якостей особистості; гарні оцінки – соціальна оцінка компетентності в різних галузях знань, відповідальність, цілеспрямованість, комунікабельність.

Таблиця 4

Успішність різних за обсягом груп ДП

Група	К-ть осіб	Предмет, термін	Рівень знань							
			Високий		Достатній		Середній		Низький	
			к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
КГ	21	укр. мова (ПЗ)	2	10	5	24	9	43	5	24
		укр. мова (КЗ)	2	10	15	71	4	19	-	-
		математика (ПЗ)	-	-	5	24	16	76	-	-
		математика (КЗ)	-	-	14	67	7	33	-	-
ЕГ № 3	16	укр. мова (ПЗ)	-	-	7	44	8	50	-	-
		укр. мова (КЗ)	3	19	10	62	3	19	-	-
		математика (ПЗ)	-	-	4	25	8	50	4	25
		математика (КЗ)	-	-	5	31	11	69	-	-
ЕГ № 4	24	укр. мова (ПЗ)	-	-	8	33	5	21	11	46
		укр. мова (КЗ)	4	17	11	46	9	37	-	-
		математика (ПЗ)	-	-	8	33	16	67	-	-
		математика (КЗ)	2	8	16	67	6	25	-	-

Зазначимо, що при колективоутворювальних методах навчання у великих групах відбуваються певні процеси, які відсутні в малих групах або виявляються незначною мірою. За даними соціологічного дослідження, навіть при незлагодженості групи (85% осіб групи вперше зустрілися в процесі ДП), уже спостерігається виділення лідерів та тих, хто залишився поза межами дружніх відносин (табл. 5).

Таблиця 5

Порівняльна таблиця соціологічного дослідження

Групи	Кількість виборів респондента																			
	I зона лідерів (5 і більше виборів)				II зона обраних (4 вибори)				III зона знехтування (2-3 вибори)				IV зона ізольована (1 вибір)				V зона (без виборів)			
	ПЗ		КЗ		ПЗ		КЗ		ПЗ		КЗ		ПЗ		КЗ		ПЗ		КЗ	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
КГ	5	24	4	19	3	14	4	19	6	29	9	43	3	14	2	9,5	4	19	2	9,5
ЕГ №1	5	23	5	23	4	18	4	18	9	41	8	36	1	5	5	23	3	14	-	0
ЕГ №2	1	6	2	13	2	13	-	0	12	75	14	87	1	6	-	0	-	0	-	0
ЕГ №3	2	13	2	12,5	3	18	2	12,5	8	50	12	75	2	13	-	0	1	6	-	0
ЕГ №4	7	29	5	21	2	8	4	16	8	33	11	46	4	17	4	17	3	13	-	0
ЕГ №5	5	22	5	22	3	13	2	8	4	17	11	48	7	31	5	22	4	17	-	0

В освітній діяльності абітурієнтів у процесі ДП виділяються три взаємопов'язані аспекти: комунікативний полягає в обміні інформацією між людьми; інтерактивний – в організації взаємодії між особистостями, коли необхідно погодити дії, вплинути на поведінку, розподілити функції; перцептивні – сприйняття один одного партнерами зі спілкування та встановлення на цьому ґрунті взаєморозуміння.

За даними досліджень [1; 3], рівень досягнень учнів у малих групах порівнюється лише до найнижчого рівня досягнень у великих групах, при цьому цей

рівень завжди нижче ніж середні значення у великих групах. Зі зростанням розміру групи підвищення результативності зумовлено особливим ефектом активізуючого впливу групи на своїх членів ("груповий феномен"), а головна причина цього полягає в особливій організації спільної професійно орієнтованої діяльності абітурієнтів у процесі ДП, що позначається на динаміці успішності груп (див. табл. 3, 5), зокрема покращили показники: КГ з мови 5,47→7,47 (при зменшенні похибки), математики 5,76→6,95 (при збільшенні похибки); ЕГ № 3 з мови 6,12→7,75 (при зменшенні похибки), математики 4,68→6 (при зменшенні похибки); ЕГ № 4 з мови 4,29→7,33 (при зменшенні похибки), математики 5,66→7,83 (при зменшенні похибки).

Найвища динаміка успішності ЕГ № 4 із початково низьким рівнем знань. Але привертає увагу значне розсіювання індивідуальних досягнень абітурієнтів, зумовлене рівнем підготовки й індивідуальними особливостями.

Спостерігається закономірність: чим ближче група за рівнем розвитку до колективу, тим сприятливіші умови вона створює для прояву кращих рис особистості та гальмування гірших.

Таким чином, у регуляції ефективності колективної діяльності задіяні різні чинники, а саме: позагрупові (фізичні та соціальні); внутрішньогрупові (норми, міжособистісні відносини); позаособистісні (однорідність – різнорідність за індивідуально-психологічними параметрами); внутрішньоособистісні (індивідуально-психологічні особливості членів групи, їх стан, погляди, оцінка).

Чинником, що пов'язує всі зазначені системи, пронизує їх, є суспільна значущість спільної професійно орієнтованої діяльності групи абітурієнтів у процесі ДП. Саме тому в справжньому навчальному колективі, у групі, яка об'єднує людей, що діють спільно (разом, а не поруч), де розв'язуються соціально значущі завдання, відносинам властива відповідна залежність: успіх або невдача одного – умова успіху чи невдачі всіх. Це доречно в тому випадку, якщо навчальна діяльність набуває рис справжньої колективності.

Висновки. Активізаційний вплив групи на абітурієнтів зумовлений переважно професійно орієнтованою колективною діяльністю та колективними відносинами.

Статистичні дані свідчать про ефективність запровадження диференціації й індивідуалізації, інтерактивних методів навчання, психолого-педагогічних засобів впливу для організації освітнього процесу ДП у групах різного кількісного складу. Очевидно, що жодний окремий метод не вирішує всіх проблем, якщо не використовується творчо, у поєднанні з іншими методами.

Усі індивіди по-різному сприймають педагогічні засоби впливу та підвищують рівень знань: абітурієнти різного типу темпераменту компенсували недоліки та переваги за рахунок індивідуалізації, а неоднорідність рівня знань шляхом диференціації навчання. Інтерактивне навчання активізує абітурієнтів, підвищує результативність навчання, створює резерви для підвищення навантаження (профорієнтаційна складова), розвиває комунікативні навички.

Верхня межа оптимального групового розміру та рівень досягнень абітурієнтів можуть бути підвищені за рахунок удосконалення методики викладання, застосування спеціальних форм організації й управління колективною освітньою діяльністю.

У контексті цього дослідження важливим аспектом є визначення оптимального розміру групи для специфічних умов ДП.

Список використаної літератури

1. Карпенко Л.А. Активизирующий эффект группы в условиях коллективнообразующего обучения / Л.А. Карпенко // Психолого-педагогические аспекты интенсивного обучения. – М., 1983. – 128 с.
2. Нелисова И.Е. Личность в условиях групповой учебной деятельности / И.Е. Нелисова // Активизация учебной деятельности. – М., 1982. – 230 с.
3. Немов Р.С. Уровень развития группы как фактор, влияющий на взаимосвязь её величины и успеваемости / Р.С. Немов, А.Я. Гальвановскис // Вопросы психологи. – 1982. – № 2. – С. 26–58.
4. Петровский А.В. Размер группы как социально-психологическая проблема / А.В. Петровский, М.А. Туревский // Вопросы психологи. – 1979. – № 2. – С. 108–160.
5. Психологическая теория коллектива / [под ред. А.В. Петровского]. – М., 1979. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013.

Сошенко С.М. Роль коллективных отношений в организации образовательной деятельности довузовской подготовки

В статье охарактеризуются разные подходы к влиянию размера учебной группы на эффективность обучения при условии организации совместной коллективной деятельности. Анализируются педагогические условия – индивидуализация и дифференциация, интерактивные методы, психолого-педагогические способы влияния, обеспечивающие эффективность учебной деятельности абитуриентов ДП. Рассмотрена успеваемость абитуриентов после внедрения специальных форм организации и управления коллективной образовательной деятельностью.

Ключевые слова: коллективные отношения, активизирующий эффект, групповой феномен, довузовская подготовка.

Soshenko S. A role of collective relations in the organization of educational activity pre-university training

Different approaches to influence of the size of educational group on a learning efficiency under condition of the organization of joint collective activity are characterized. Pedagogical conditions – differentiation and individualization, interactive methods, psychological-pedagogical methods of influence providing efficiency of educational activity of entrants pre-university training are analyzed. Progress of entrants after introduction of special forms of the organization and management of collective educational activity is considered.

Key words: the collective relations, making active effect, a group phenomenon, pre-university training.